

Els grans rapinyaires necròfags de la comarca de la Garrotxa

JOAN MONTSERRAT I REIG

Agrupació Naturalista i Ecologista de la Garrotxa
wjmonts@gencat.cat

Rebut: 14.6.2016
Acceptat: 22.6.2016

RESUM

En aquest treball es descriu l'evolució espacial i temporal de l'estatus i dels paràmetres reproductors de les poblacions d'aus necròfagues o carronyaires com el voltor comú (*Gyps fulvus*), el trençalòs (*Gypaetus barbatus*), l'aufrany (*Neophron percnopterus*) i el voltor negre (*Aegypius monachus*) a la comarca de la Garrotxa. La recent nidificació de tres de les quatre espècies d'aus anomenades necròfagues a la comarca de la Garrotxa, després de més de 50 anys sense criar-hi, va motivar a un grup d'ornitòlegs locals a fer-ne un seguiment. En aquest article es descriuen els resultats obtinguts a partir de dues accions principals: l'observació d'aquestes aus des de diferents punts de guaita en època de reproducció i els resultats obtinguts a partir del seguiment i maneig d'un punt d'alimentació suplementària. A més, també es valora i es discuteix la necessitat de legalitzar un punt d'alimentació suplementària (PAS) per minimitzar els efectes de la normativa actual que impedeix deixar animals morts en qualsevol indret de la comarca.

Paraules clau: necròfags, carronyaire, voltor, trençalòs, aufrany, punt d'alimentació suplementària, canyet.

ABSTRACT

This paper describes the spatial and temporal evolution of the status and breeding parameters of the scavenger guild of Eurasian Griffon Vulture (*Gyps fulvus*), Bearded Vulture (*Gypaetus barbatus*), Egyptian Vulture (*Neophron percnopterus*) and Cinereous or Black Vulture (*Aegypius monachus*) in the county of La Garrotxa. The recent nesting in this region of three of these four avian scavengers after an absence of 50 years encouraged a local ornithologist group to monitor their populations. The results of two main actions are described in this paper: (a) the observation of these birds from different points during the breeding period and (b) the monitoring and management of a supplementary food point (SFP). The need to legalize a supplementary food station for minimizing the effects of the trophic limitations caused by current regulations, which does not allow dead animals to be left in the field anywhere in the region, is also assessed and discussed.

Key words: scavenger, vulture, Bearded Vulture, Egyptian Vulture, supplementary food point, feeding stations.

INTRODUCCIÓ

A la Garrotxa hi ha actualment quatre espècies d'ocells anomenats necròfags o carronyaires, és a dir, que s'alimenten de les despulles dels animals morts. Tres d'elles, el trençalòs (*Gypaetus barbatus*), l'aufrany (*Neophron percnopterus*) i el voltor comú (*Gyps fulvus*), s'hi troben com a nidificants, mentre que el voltor negre (*Aegypius monachus*) és va reintroduir l'any 2007 a l'oest de Catalunya i la seva dispersió fa que també es pugui veure esporàdicament a la Garrotxa.

FIGURA 1. Trençalòs *Gypaetus barbatus* (Francesc Muntada).

Totes elles estan considerades com a espècies protegides a Catalunya (Generalitat de Catalunya, 2008).

El trençalòs està declarat com a espècie en perill d'extinció (Gobierno de España, 2011). L'aufrany i el voltor negre com a vulnerables. A Catalunya, la proposta de catàleg feta fins a la data, avalua tant el trençalòs com a l'aufrany i el voltor negre com a espècies en perill d'extinció.

El voltor negre és el més gran dels rapinyaires europeus. Pot mesurar quasi 3 metres de punta a punta d'ala i pot pesar més de 10 kg. El voltor comú és molt semblant però un xic més petit ja que el seu pes no passa dels 8 kg. Tots dos tenen un vol inconfusible on el contrast de les ales, grans i amples, amb el cap, petit i estret, fan que la seva identificació no sigui complicada. El trençalòs i l'aufrany tenen una silueta més esvelta i un vol molt més àgil. El primer pot assolir els 7 kg de pes i una amplada de poc menys de 2.5 metres, mentre que el segon és el més petit dels quatre ja que no sol passar dels 2,5 kg de pes i del metre i mig d'amplada.

Segons l'Atles d'ocells nidificants de Catalunya (Estrada *et al.*, 2004) l'expansió d'aquestes espècies és evident. En els mapes adjunts es mostren les dades distributives de la fracció reproductora de voltor comú, trençalòs i aufrany des de mitjans dels anys 70 fins a principis de l'any 2000.

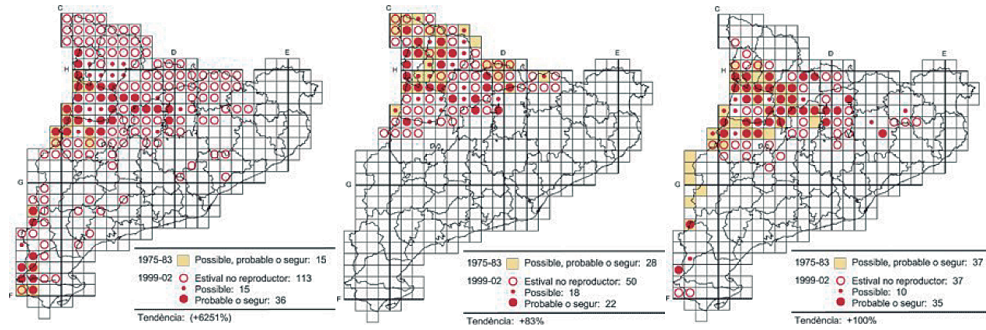

FIGURA 2. Mapes de distribució de la zona de nidificació del voltor comú, del trencalòs i de l'aufrany (Estrada *et al.*, 2004).

Un dels fets que ha afavorit i ha estat decisiu tant en l'expansió del voltor comú com en la dels altres grans necròfags en els darrers 15 anys cap a la zona oriental de Catalunya i especialment a la Garrotxa ha estat l'aparició de l'Encefalopatia Espongiforme Bovina (EET).

L'Encefalopatia Espongiforme Bovina (EET) més coneguda com la malaltia de les vaques boges, va marcar un punt d'inflexió important pel que fa a l'alimentació de les espècies considerades com a carronyaires estrictes.

Per tal de controlar aquesta malaltia, la UE va promulgar unes normatives molt estrictes pel que fa al control de cadàvers d'animals domèstics (boví, equí, oví o cabrum fonamentalment), així com al seguiment i control dels animals que entren als escorxadors i dels productes que en surten (Unió Europea, 2002).

La implicació més important de cara als voltors radicà en la prohibició de poder deixar al medi o als anomenats canyets, els cadàvers o parts d'aquests cadàvers, de les espècies de boví, oví i cabrum.

Això entrava en contradicció amb altres normatives europees que obligaven als estats membres a la protecció de les poblacions de voltors (Unió Europea, 2009). Per tal de solucionar en part aquest aspecte, es van crear unes normes específiques per als Estats membres amb poblacions de voltors: Espanya, Portugal, França, Grècia i Itàlia (Unió Europea, 2003, modificada per la Unió Europea, 2005).

Tot i així, la retirada de cadàvers per part d'empreses degudament autoritzades, així com el tancament dels canyets es va anar incrementant en els darrers anys, motivant una sobtada reducció d'aliment per als voltors, cosa que va comportar canvis en la seva dinàmica i comportament d'alimentació. Els voltors comuns es van estendre a la recerca d'aliment i es van establir els primers nuclis a la Garrotxa.

La situació dins la cadena tròfica dels grans rapinyaires necròfags és de gran importància. Els voltors poden arribar a menjar tres quilos de carn al dia, de manera que un estol de voltors com el que actualment hi al nucli de l'Alta Garrotxa format per uns 70 exemplars es capaç d'eliminar la carn d'una vaca morta en menys de tres dies. Actualment aquesta carn es desaprofita ja que d'acord amb la normativa vigent el ramader està obligat a retirar l'animal mort.

FIGURA 3. Voltor comú *Gyps fulvus* (Francesc Muntada).

MATERIAL I MÈTODES

La nidificació d'aquests grans rapinyaires necròfags a la comarca de la Garrotxa es pot considerar com una de les notícies més importants en l'àmbit de l'ornitologia comarcal.

Durant la dècada dels anys 80, quan des de l'Agrupació Naturalista i Ecologista de la Garrotxa es varen fer els primers catàlegs d'ocells de la comarca, l'observació d'aus necròfagues, és a dir dels voltors comú i negre, de l'aufrany i del trencalòs, era molt rara o accidental. A nivell de país es tractava d'espècies en perill d'extinció o extintes en el cas del voltor negre i en el sector oriental de Catalunya no hi havia referències de la seva nidificació des de la dècada dels anys 60.

Ara bé, l'expansió territorial d'aquests grans rapinyaires en els darrers anys ha estat un fet interessant i especialment curiós.

L'evolució a l'alça d'aquestes espècies durant els anys 90 va fer que progressivament s'anessin aproximant a la comarca de la Garrotxa i fos relativament fàcil la seva observació en diferents indrets de l'Alta Garrotxa, o dels massissos del Collsacabra i del Puigsacalm.

Però va ser durant els inicis de l'any 2000 que en determinades cingleres es va poder observar que s'hi agrupaven els voltors per passar-hi la nit. Es varen formar els primers dormidors comunals de voltors i no varen tardar massa en començar-hi a criar.

L'hivern de l'any 2009 es va constatar la primera nidificació del voltor comú a la comarca. A partir d'aleshores (en els darrers 5 anys) s'ha estat realitzant un seguiment de la seva evolució, tant en les zones de nidificació com en el nuclis de dormidors comunals.

A conseqüència del treball de seguiment del voltor comú, i degut a que en el principal nucli de cria hi van començar a nidificar els altres rapinyaires necròfags (aufrany i trencalòs), es va iniciar el seguiment de la nidificació de l'aufrany a partir de l'any 2010 i del trencalòs a partir de l'any 2012.

En el cas del voltor comú el treball de camp va consistir en la visita de les cingleres on els voltors tenien més tendència a passar-hi la nit. Es varen establir punts de guaita i durant els mesos de gener i febrer es controlava la nidificació i es

FIGURA 4. Aufrany *Neophron percnopterus* (Francesc Muntada).

comptabilitzaven els nius ocupats. Posteriorment durant els mesos de maig-juny es realitzava una segona visita per tal de dur a terme un recompte dels polls nascuts.

Pel què fa al trençalòs es va detectar una parella estable a la zona de l'Alta Garrotxa l'any 2004. Es creu que a partir de l'aportació regular d'aliment al punt d'alimentació suplementària instal·lat a la zona de les basses de Monars i de llana d'ovella en determinats sectors estratègics on el trençalòs hi tenia més tirada es va afavorir la seva nidificació. Aquesta, però, no es va produir fins a l'hivern de l'any 2012. El seguiment d'aquesta espècie es realitzava durant els mesos de novembre-desembre per tal d'evidenciar el comportament nupcial i la preparació del niu i posteriorment, per tal de conèixer la seva evolució es duia a terme mensualment l'observació a distància amb telescopi.

El seguiment de l'aufrany, s'iniciava durant els mesos d'abril i maig, època en la qual les parelles presenten una bona mobilitat en el territori on nidifiquen. Durant aquests mesos es realitzaven visites en zones de bona visibilitat i amb presència de cingleres per tal de poder localitzar els nius. Posteriorment, durant l'estiu, es confirmava l'èxit o el fracàs de la reproducció.

RESULTATS

Els resultats obtinguts en el seguiment per avaluar l'evolució temporal de les diferents espècies durant els cinc anys del control es poden veure en les FIGURES 5 i 6.

Actualment ja es disposa de les primeres dades referents a l'any 2014 i es pot confirmar l'expansió comarcal de nuclis de dormiders comunals del voltor comú i la nidificació d'unes 20 parelles. Pel que fa a l'aufrany s'ha constatat l'èxit de cria d'una tercera parella i també s'ha comprovat el fracàs en l'intent de reproducció del trençalòs per tercer any consecutiu.

Tal com es pot observar en les gràfiques, la tendència poblacional del voltor comú i de l'aufrany a la comarca de la Garrotxa presenta signes positius de recuperació, tant pel què fa a nivell espacial com temporal. Aquesta tendència és la que s'observa també a la resta del país ja que s'ha ampliat la seva àrea de distribució i la recolonització de nous territoris. Pel què fa al trençalòs, tot i que també hi ha una tendència positiva en l'ocupació de nous territoris, han disminuït els valors dels paràmetres reproductors i aquest fet també s'està constatant a la zona de la Garrotxa.

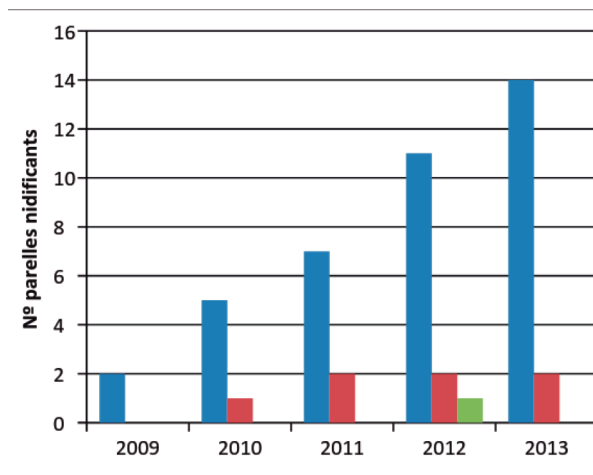

FIGURA 5. Evolució temporal del nombre de parelles reproductores de cada espècie (1a columna: voltor comú; 2a columna: aufrany; 3a columna: trenalòs).

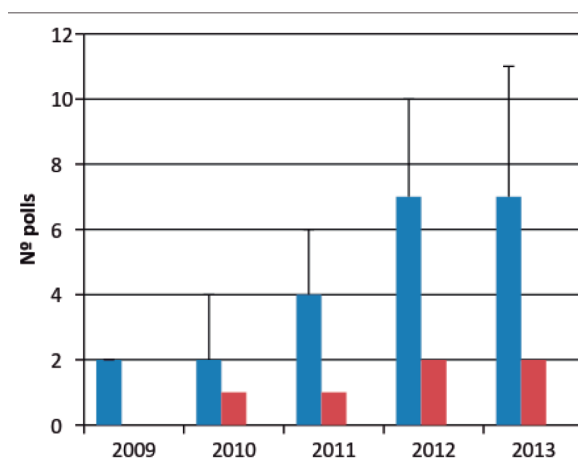

FIGURA 6. Evolució temporal del nombre de polls per cada espècie (1a columna: voltor comú; 2a columna: aufrany; 3a columna: trenalòs).

Cal tenir en compte que el punt d'alimentació suplementària va deixar de funcionar d'una manera regular l'any 2012 i que actualment només s'hi aporta aliment molt ocasionalment.

DISCUSSIÓ

L'establiment dels diferents nuclis de voltor comú, els avistaments regulars de voltor negre, l'increment de parelles estables d'aufrany i la presència d'una única

parella de trençalòs fa que en poc temps hagi canviat radicalment la situació dels grans rapinyaires necròfags a la comarca.

El maneig futur d'aquestes espècies depèn principalment de la gestió dels recursos tròfics i en concret de la ramaderia extensiva, tant a la comarca com a la resta del país.

Tot i que és habitual la pastura en extensiu en una gran part de la comarca aquesta presenta dos problemes importants per què les aus necròfagues puguin alimentar-se: el primer és una qüestió legal ja que, tal com s'ha fet esment, la normativa vigent obliga al ramader a retirar els animals morts. Solament es poden abandonar cadàvers d'explotacions per sobre la cota 1400 m i en punts per sota d'aquesta altitud autoritzats per l'administració. L'altre problema és degut a l'extensa superfície arbrada que hi ha a la comarca (75% del territori presenta un ecosistema arbrat dens) fet que impedeix als grans rapinyaires l'accés a l'aliment d'una bona part del bestiar mort.

A més, tot i que les restes de caça major són també un recurs tròfic per aquestes aus, el fet que generalment només siguin consumides durant l'època de cacera es poden considerar només com un reforç de la seva base alimentària.

Per això s'ha de tenir en compte que el factor limitant per l'assentament d'aquestes espècies i la millora dels seus paràmetres reproductors és l'aliment. El dèficit d'aliment fa que en època de cria es perdin nius de voltors i que les espècies que presenten un estat més crític a nivell global com el trençalòs posin en perill la seva posta per anar massa lluny a buscar l'aliment i deixar el niu sense protecció.

Els punts d'alimentació suplementària faciliten enormement la dinàmica i comportament d'alimentació en el cas del voltor comú i la viabilitat de la cria en les altres espècies de necròfags. Malgrat això, actualment a la Garrotxa no hi ha cap indret on puguin trobar un suplement d'aliment estable i els més pròxims són escassos, tal com es mostra en la imatge inferior.

Cal considerar que mentre es va aportar aliment al PAS de l'Alta Garrotxa es va estabilitzar en el territori l'única parella de trençalòs. Encara que no existeixen evidències que ho confirmin, la manca de continuïtat en l'aportació d'aliment a partir de l'any 2012 podria haver motivat els posteriors fracassos reproductors d'aquesta espècie.

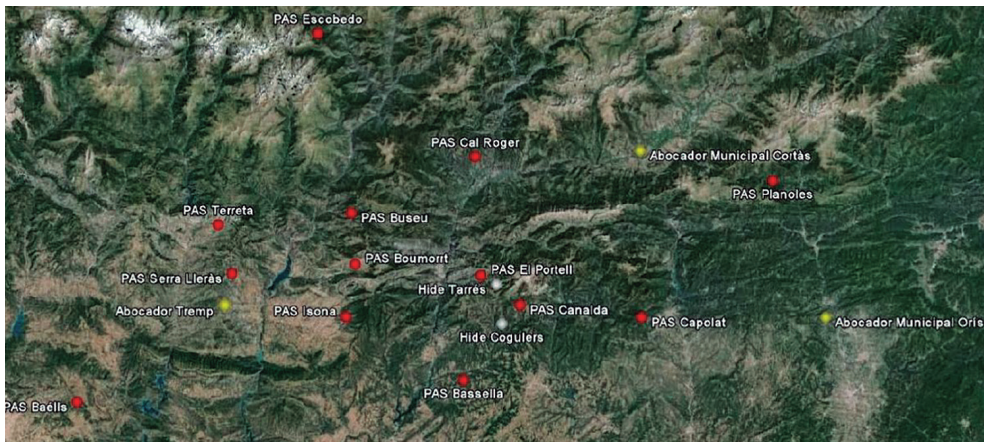

FIGURA 7. Distribució de Punts d'Alimentació Suplementària (PAS) al Nord de Catalunya.

FIGURA 8. Antic punt d'alimentació suplementària, PAS de l'Alta Garrotxa (Jaume Fabregó).

Per això, mentre que legalment no sigui possible que els ramaders puguin deixar el bestiar mort al medi com feien fins ara, és del tot necessari establir i legalitzar algun punt d'alimentació suplementària. Cal facilitar que les aus necròfages de la comarca trobin els recursos tròfics necessaris i d'aquesta manera garantir la disponibilitat d'aliment i afavorir la recolonització d'aquestes espècies a la zona oriental de Catalunya.

AGRAÏMENTS

Al grup d'observadors d'aquestes aus, també als que han aportat regularment "la teca" al PAS i especialment a en Jordi Colldecarrera, la Fina Torres, la Monica Canal, en Jaume Fabregó i en Jordi Gràcia, que d'una manera totalment altruista estan col·laborant en l'obtenció de la informació imprescindible per a conèixer com evoluciona el retorn d'aquests grans rapinyaires necròfags.

BIBLIOGRAFIA

- ARROYO, B., FERREIRO, E. & GARZA, V. 1990.** II Censo Nacional de Buitre Leonado (*Gyps fulvus*): población, distribución, demografía y conservación. Serie Técnica. ICONA, MAPA. Madrid.
- BAIGES C. 2013.** Cens parcial de voltor comú (*Gyps fulvus*) al Parc natural dels Ports. Parc natural dels Ports. Roquetes, 26pp.
- CAMIÑA, A. & MONTELÍO, E. 2006.** Griffon vulture *Gyps fulvus* food shortages in the Ebro Valley (NE Spain) caused by regulations against Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE). *Acta Ornithologica* 41: 7-13.
- DEL MORAL J.C. 2008.** El Alimoche común en España: población reproductora en 2008 y método de censo. SEO/Bird life, 187 pp.
- DONÁZAR, J.A.; MARGALIDA, A. & CAMPIÓN, D. 2009.** Buitres, muladares y legislación de un conflicto y sus consecuencias desde la biología de la conservación. Sociedad de Ciencias Aranzadi. Donostia. 552 pp.

- ESTRADA, J.; PEDROCCHI, V.; BROTONS, L. & HERRANDO, S. 2004.** Atlas d'ocells nidificants de Catalunya 1999-2002. Institut Català d'Ornitologia/Lynx edicions, Barcelona.
- EVELIN, J.M. 1990.** La recuperació del voltor negre a Mallorca. Govern Balear, Conselleria d'Agricultura i Pesca.
- GARCIA, J.L. & HIRALDO, F. 1987.** Las rapaces ibéricas. Centro de Fotografía de la Natualeza. Madrid.
- GENERALITAT DE CATALUNYA, 2008.** Decret 2/2008, de 15 d'abril, pel qual s'aprova el text refós de la Llei de Protecció dels animals. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 5113 de 17/04/2008.
- GOBIERNO DE ESPAÑA, 2011.** Real Decreto 139/2011, de 4 de febrero, para el desarrollo del Listado de Especies Silvestres en Régimen de Protección Especial y del Catálogo Español de Especies Amenazadas. *Boletín Oficial del Estado*, 46, de 23 de febrero de 2011.
- HERRANDO, S.; BROTONS, L.; ESTRADA, J.; GUALLAR, S. & ANTON, M. 2011.** Atlas dels ocells de Catalunya a l'hivern 2006-2009. Institut Català d'ornitologia/Lynx edicions, Barcelona.
- MACIAS, M. 1988.** Els ocells de la Garrotxa. Editora de Batet. 442 pp.
- MARCO, J. & GARCIA, D. 1981.** Situación actual de las poblaciones de necrófagos (*Gyps fulvus*, *Gypaetus barbatus* i *Neophron percnopterus* en Cataluña. *Rapaces Mediterranéens* 1: 119-129.
- MARGALIDA, A.; GARCIA, D. & BERTRAN, J. 2012.** Els voltors a Catalunya: Biologia, conservació i síntesi bibliogràfica. Grup d'Estudi i Protecció del Trencalòs.
- MARGALIDA, A. & HEREDIA, R. 2005.** Biología de la conservación del quebrantahuesos (*Gypaetus barbatus*) en España. Naturaleza y Parques Nacionales. Serie técnica. Organismo Autónomo Parques Nacionales, Madrid.
- MESTRE, J. 2012.** L'aufrany, el voltor de ploma blanca. *Butlletí informatiu del Parc natural dels Ports* 2: 15-16.
- PARRA, J. & TELLERIA, J.L. 2004.** The increase in the Spanish population of griffon vulture *Gyps fulvus* during 1989-1999: effects of food and nest site availability. *Bird Conservation International* 14: 33-41.
- UNIÓ EUROPEA, 2002.** Reglament núm. 1774/2002 del Parlament Europeu i del Consell, de 3 d'octubre de 2002, pel qual s'estableixen les normes sanitàries aplicables als subproductes animals no destinats al consum humà. *Diari Oficial de les Comunitats Europees* L 273/1, de 10 d'octubre de 2002.
- UNIÓ EUROPEA, 2003.** Decisió 2003/322/CE de la Comissió, de 12 de maig de 2003, sobre l'aplicació de les disposicions del Reglament (CE) núm. 1774/2002 relatives a l'alimentació de les espècies dels ocells necrófags amb determinats materials de la categoria 1. *Diari Oficial de les Comunitats Europees* L 322, de 9 de desembre de 2003.
- UNIÓ EUROPEA, 2005.** Decisió 2005/830/CE de la Comissió, de 25 de novembre de 2005, per la qual es modifica la Decisió 2003/322/CE relativa a la alimentació d'algunes espècies d'aus necrófagues amb determinats materials de la categoria 1. *Diari Oficial de les Comunitats Europees* L 311/40, de 26 de novembre de 2005.
- UNIÓ EUROPEA, 2009.** Directiva 2009/147/CE del Parlament Europeu y del Consell de 30 de novembre de 2009 relativa a la conservació de les aus silvestres (Directiva Aus). *Diari Oficial de les Comunitats Europees* L 20/7, de 26 de gener de 2010.